

Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404

Esben Albrechtsen, lektor ved Københavns Universitet, forsvarede den 22. januar 1982 sammesteds sin afhandling »Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404. Studier over hertugdømmets lensforhold og indre opbygning«. Officielle opponenter var professorerne dr. phil. Erik Ulsig og dr. phil. Niels Skyum-Nielsen. Førstnævntes opposition trykkes her med enkelte mindre tilføjelser og noter.

Esben Albrechtsens disputats falder i to dele. Den første del (kaldet afsnit II) behandler Sønderjyllands lensretslige stilling, mens andendelen (kaldet afsnit III) behandler nogle centrale aspekter af de politiske og sociale forhold i Sønderjylland. Bogens titel »Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404« angiver meget præcist forfatterens ærinde. Undertitlen »Studier over hertugdømmets lensforhold og indre opbygning« lige så præcist, hvad bogen kommer til at indeholde. Jeg skal i min opposition følge bogen fra en ende af og kommentere en række punkter, som jeg finder vellykkede, interessante eller kritisable. Jeg skal med det samme pege på, at jeg finder, at det er en udmærket afhandling vi her har for os, men at min opposition i vid udstrækning vil forme sig som kritiske kommentarer. Det er min opgave at fremkomme med de indvendinger, jeg har.

I

Førstedelen om hertugdømmets lensretslige stilling samler sig om de tre årstal 1376, 1386 og 1396. I 1375 var hertug Henrik død som den sidste af den sønderjyske hertugslægt. Ved Valdemar Atterdags død i slutningen oktober samme år beherskede holstenerne (som de længe havde gjort) Sydslesvig, den danske kongemagt Nordslesvig. At holstenerne herefter i løbet af et par år overtog magten også i Nordslesvig, kan ikke undre. I Danmark måtte der nemlig et kongevalg til. Efter 5-6 måneder blev Valdemars norske dattersøn Oluf vel valgt, men hans meklenborgske dattersøn Albrecht udgjorde i flere år en trussel imod den danske regering, som hermed havde andet at se til end Valdemar Atterdags nyetablerede nordslesvigske herredømme.

De holstenske grevers faktiske magtovertagelse i Nordslesvig behand-

les nærmere i bogens andendel, under gennemgangen af lokalforvaltningen, dvs. lenene. Den udviklede politiske situation i og omkring Danmark i disse år går Albrechtsen derimod ikke ind på, men koncentrerer sig om, hvad der skete da meklenborgere og holstenere mødtes i Grevesmühlen 21. januar 1376. Forlenede den meklenborgske tronprætendent holstenerne med Sønderjylland og i bekræftende fald, hvilken retslig virkning fik en sådan forlening?

De to andre årstal, 1386 og 1396, er årene, hvor henholdsvis kong Oluf i Nyborg forlenede grev Gerhard med hertugdømmet, og hvor Erik af Pommern i Assens ikke fornyede forleningen formelt korrekt.

Det er unægtelig ikke noget nyt forskningsområde, præses her tager op, og han betegner derfor beskedent bogens førstedel som nærmest en forskningsoversigt. Hans fremstilling demonstrerer imidlertid til fulde berettigelsen af at tage emnet op endnu en gang, også fordi den seneste mere indgående behandling, Werner Carstens' fra 1951, har flere vildskud eller fejlskud. Heller ikke med Erich Hoffmann og endnu mindre med Michael Linton, som begge dog kun berører dele af emnet, er Albrechtsen altid enig.¹

Fremstillingen kan starte med et scoop: Nok mødtes meklenborgere og holstenere 21. januar 1376 og forhandlede om en alliance med henblik på krigen i Danmark, og nok findes der fire beseglede originalbreve vedrørende en sådan alliance udstedt af meklenborgerne – i det ene af dem overlod »Albrecht af Guds nåde de daners og venders konge« hertugdømmet Jylland til de holstenske grever; ikke desto mindre repræsenterer disse breve ikke en ratificeret traktat. Den hidtidige forskning har selvfølgelig været opmærksom på, at de holstenske grever ikke brugte hertugtitlen før 1386, og har også forstået, at den retslige værdi af at få et landområde fra en tronprætendent, som aldrig opnåede tronen, måtte være temmelig ringe. Men adskilligt falder unægtelig på plads, når præses kan påvise, at holstenerne aldrig har modtaget de fire breve (de ligger i arkivet i Schwerin) og ikke ses at have udstedt modbreve. Som det nemlig videre påpeges, er der i den følgende tid ingen virkninger af den eventuelt indgåede traktat, og der henvises aldrig siden til den. Dog med én undtagelse. I det såkaldte meklenborgske stridsskrift fra 1394 fortælles det, at de holstenske herrer i Grevesmühlen af kong Albrecht af Dan-

---

1. Werner Carstens: Beiträge zur Entstehung des Schleswig-Holsteinischen Staates. Zeitschrift f. Schl.-Holst. Gesch. 74/75 (1951), s. 1-58; Michael Linton: Drottning Margareta (1971); Erich Hoffmann: Die dänische Königswahl im Jahre 1376 und die norddeutschen Mächte. ZSHG 99 (1974), s. 141-95.

mark forlenedes med hertugdømmet Slesvig. Men Esben Albrechtsen påviser, at forfatteren af stridsskriftet ikke kan tillægges selvstændig kildeværdi, idet denne, meget forståeligt, har haft adgang til de meklenborgske fyrsters arkiv, dvs. bl.a. til Grevesmühlenbrevene.

Præses virker næsten overrasket over sin opdagelse, og han er meget forsigtig i sin formulering af konklusionen: »I det mindste må der herefter være berettiget tvivl om der i Grevesmühlen blev indgået et forbund med de traktatmæssige forpligtelser der fremgår af de fire breve« (s. 31). Jeg må sige, at jeg føler mig aldeles overbevist af den fremførte argumentation for, at traktaten aldrig er blevet ratificeret. Bevisbyrden må for fremtiden påhvile dem, som vil hævde traktatens gyldighed. Men jeg skal indrømme, at min overbevisning styrkes ved min viden om, at Anders Bøgh, i en undersøgelse af forholdet mellem Danmark og meklenborgerne, er nået til samme resultat som Albrechtsen².

Når dette er sagt, bør det tilføjes, at den uratificerede traktat er en fortrinlig kilde til situationen efter Valdemar Atterdags død. Uanset om det er holstenerne eller meklenborgerne der i sidste øjeblik har trukket sig, har det allerede 3 måneder efter Valdemars død stået begge parter klart, at deres mål i Danmark kun kunne gennemføres ved krig, og meklenborgerne har haft planer om ikke blot at overlade holstenerne Sønderjylland, men også forskellige områder i selve Danmark (om muligt Fyn) som pant for 30.000 mr. sølv *plus* de omkostninger som holstenerne fik i krigen. Den sidste tilføjelse betyder, at pantet på de 30.000 må opfattes som et gavepant (anderledes Albrechtsen s. 25 og 51, som forestiller sig, at holstenerne i forbindelse med krigen præsterer ydelser og udlåner penge for 30.000 mr. sølv. Hvor skulle de dog få dem fra?)³. Hvor tæt man var på en aftale mellem holstenerne og meklenborgere den 21. jan. 1376, fremgår i øvrigt af, at den mægtigste stormand i Nordslesvig, Henneke Limbek på Tørning, dagen efter også i Grevesmühlen lovede at tjene kong Albrecht med 50 mand, så længe krigen varede.

Jeg skal ikke referere eller kommentere analysen af, hvad der skete i 1386 og 1396, nærmere. Kildematerialet til begge disse begivenheder er ikke for godt, samtidige dokumenter kendes ikke og har næppe forelig-

2. Anders Bøgh: Kampen om magten i Danmark efter Valdemar Atterdags død (utrykt, Århus 1979).

3. Ifølge brevet (MUB 10838) skylder meklenborgerne holstenerne 30.000 mark sølv. »Vor desse vorbenumeden summen siluers und vortmer vor alle coste und vor allen schaden und vor alle verlust, den si in usem dienste und in allen orlogen, di von dessen krige untstan mogen ... den si redelike bewisen mogen, sette wi en und laten to eneme brukeliken pande« etc.

get. Om forleningen i 1386 findes ganske vist Detmars velinformerede samtidige beretning i den Lybske Krønike, men om hvad der skete i 1396 haves kun senere delvis modstridende vidnesbyrd til brug for eller som indlæg i processerne om Sønderjylland i 1413 og 1424. Det sparsomme kildemateriale er naturligvis endevendt af den tidligere forskning. Beskedent skriver præses om 1396, at hans »gennemgang af materialet ikke har føjet noget afgørende nyt til de resultater den tidligere forskning har nået« (s. 86). Det er imidlertid en meget velovervejjet og velargumenteret behandling som vi får, og det er en fornøjelse at læse den. Og naturligvis er der en række gode pointeringer. Lad mig fremhæve påvisningen af, at det holstenske procesindlæg fra 1423 (som holstenerne næppe fremlagde i processen for kejseren i 1424) argumenterer ud fra forleningerne i 1326 og 1386 samt forbundstraktaten af 1392, men ikke – for at citere præses – »med ét ord omtaler begivenhederne i Assens. Der har været tvivl om hvorvidt de kunne bruges som bæredygtigt argument for hertugslægtens ret til Sønderjylland« (s. 89).

Lige så omhyggelig præses er med læsning og analyse af materialet til, hvad der skete i 1376, 1386 og 1396, lige så uopmærksom og selektiv kan han være, når det drejer sig om emner eller detaljer, som han mener kun har perifer interesse. Jeg har tidligere påpeget den lidt hastige læsning af Grevesmühlentraktatens bestemmelser om holsteneres og meklenborgeres økonomiske mellemværende. En anden detalje at drille præses med vedrører grev Albrecht af Holstens deltagelse i slaget ved Åsle på den forkerte side, og det vil i 1389 sige på meklenborgsk side. Hans deltagelse er sikkert belagt, siger præses (s. 71). Ja, det er den, men det er ikke ud fra *de* kilder præses (s. 69) henviser til, at sikkerhed kan opnås. Henvisningerne gælder Visbykrøniken og lybækkeren Hermann Korner, der andetsteds (s. 53) karakteriseres som ikke just velrenommeret og side 66 beskyldes for gætterier. Jeg skal tilføje, at Kornerhåndskrifterne varierer, i Linköpinghåndskriftet hedder greven Adolf! Forholdet er simpelthen det, at datiden har været utrolig dårligt informeret om den uheldige holstenske deltager i slaget ved Åsle. Et par svenske årbøger, som er lige så gode kilder som Visbykrøniken, samt Detmar, véd blot at fortælle, at en holstensk greve blev fanget, men kender ikke hans navn, mens den skånske årbog, som er samtidig med begivenheden, fortæller, at det drejede sig om selveste grev Gerhard af Holsten! Alle disse kilder er nemt tilgængelige i en bog, som tidligere blev flittigt brugt ved de historiske institutters undervisning i kildekritik, Kr. Erslevs Historiske Kilde-

der⁴. Det kan her også ses, at der heldigvis findes et diplom, som giver os den ønskede sikkerhed, nemlig et forligsudkast af 10. juli 1392 mellem kong Albrecht af Sverige og dronning Margrethe.

Hermed er jeg nået til det alvorligere, Esben Albrechtsens læsning af samme forligsudkast og dermed forståelsen af forholdet mellem holstenerne og dronning Margrethe i perioden mellem 1386 og 1396. Med rette hedder det ganske vist i sammenfatningen s. 75: »Stort set opretholdt de holstenske fyrster et godt forhold til dronning Margrethe«, men denne karakteristik stemmer ikke særlig godt overens med skildringen af mødet i Vordingborg i juli 1392. Det var et stort møde, til stede var både de holstenske grever, hanseaterne, dronning Margrethe og udsendinge fra Meklenborg, som repræsenterede den fangne kong Albrecht af Sverige's interesser. Margrethe fremlagde det nævnte forligsudkast og lod heri kong Albrecht udtale bl.a. følgende: »Ydermere så tager [dvs. medtager] dronning Margrethe grev Claus, hertug Gerhard og de holstenske herrer og hertugdømmet Slesvig og landet Holsten og alle de to landes indbyggere i denne førnævnte evige sone og fred *lig sig selv, hendes mænd og lande*, dog således, at de selv skal garantere denne sone«⁵. Michael Linton har, i modsætning til hvad præses tror og skarpt bemærker, forstået meningen med denne passage rigtigt: holstenerne medtages i freden på Margrethes side, mens præses opfatter det citerede som et påbud til Margrethe om at slutte fred med holstenerne⁶. Men det hedder jo i brevet »ligesom sig selv«, hvorefter det tilføjes, at holstenerne dog også selv/personligt skal stille kong Albrecht sikkerhed for freden. Uanset den ganske unge grev Albrecht af Holsten's uheldige opførsel stod de holstenske herrer altså officielt på Margrethes side i kampen om Sverige og opfyldte vel derved lenspligten for Sønderjylland. Det forekommer mig, at alt andet også ville have været en fantastisk hasardpolitik af holstenerne i 1389, blot tre år efter, at de endelig havde opnået forlening på Sønderjylland af den danske kongemagt.

Den anvendte terminologi, hvor forbundsfæller medoptages i en traktat eller fredsafslutning, er den, som altid anvendes i datiden. Jeg har her kun plads til at citere et enkelt andet eksempel, aftalen af 10. aug. 1360

4. Erslevs kildesteder til øvelser i historieforskningens teknik, ved Erik Arup (1931).

5. Citeret af E. Albrechtsen s. 71 note 67; trykt MUB 12430 og Rydberg: Sveriges Traktater II, nr. 419. – I begyndelsen af forligsudkastet indsattes ved omtalen af den forventede frigivelse af kong Albrecht af Sverige og hans venner og mænd den ovenfor nævnte passus om grev Albrecht af Holsten (gående ud på, at traktatens bestemmelser ikke vedrørte ham, uanset han blev fanget sa.m. kong Albrecht).

6. M. Linton, s. 222; E. Albrechtsen, s. 72.

mellem Valdemar Atterdag og Albrecht II af Meklenborg. Der skrives som følger: »Vi kong Valdemar har taget i dette venskab lig os selv vores søn Christoffer ... og hertug Albrecht har taget i samme venskab lig ham selv Henrik, Albrecht og Magnus, hans sønner ...«. Ingen vil dog vist være i tvivl om, på hvis side de kontraherendes sønner står. Længere henne i traktaten »tager kong Valdemar hertug Valdemar m.fl. andre i dette venskab med hertug Albrecht«, idet disse dog selv skal garantere.

Fortolkningen af forligsudkastet af 10. juli bliver styrende for opfattelsen af forbundstraktaten af 12. juli mellem Margrethe og Schauenburgerne. Præses opfatter traktaten som opfyldelsen af (hans læsning af) den diskuterede passage i forligsudkastet med meklenborgerne, dvs. som en fredstraktat (s. 66) eller en udsoning (s. 72). Herom kan der ikke være tale, og traktaten betegner for øvrigt heller ikke sig selv som en sone. Derimod kan det være rimeligt nok at betragte den som en fornyelse af 1386-aftalens afsnit om indbyrdes fred og sikring af landefred (intet blev jo skriftligt nedfældet i 1386). Og det er givetvis også rigtigt, at forbundstraktaten skulle skaffe Margrethe ryggen fri i hendes fortsatte kamp mod meklenborgerne, som der jo ikke blev sluttet fred med i 1392.

Med den fortolkning af kilderne fra Vordingborg-mødet, som jeg her har fremlagt, bliver præses' konklusion, at forholdet mellem Margrethe og Schauenburgerne 1386-96 stort set var godt, korrekt. Forbeholdet »stort set« må så nøjes med at gå på den kun 18-20 årige grev Albrecht af Holsten's eventyr i Sverige og på den irritation over tjenestepligten, som Schauenburgerne øjensynlig havde oparbejdet i 1396.

Inden jeg forlader afhandlingens førstedel skal jeg kort kommentere dette sidste forhold. Præses sandsynliggør i sin analyse af Assensmødet på det smukkeste, at spørgsmålet om tjenestepligten var, hvad der skilte parterne (s. 88ff.). Denne iagttagelse bliver styrende for hans fortolkning af en bestemmelse i 1392-traktaten, hvori det hedder, at traktaten »ikke må skade dronning Margrethe i den ed, hyldning og løfte disse herrer til forn har svoret, hyldet og lovet«. At dette forbehold henviser til 1386-forleningen, er uden videre klart. Men når Albrechtsen (s. 73) fremhæver, at Schauenburgernes »tjeneste og mandskab« ikke nævnes i 1392 – i modsætning til hvad Detmar oplyser om forleningen i 1386 – så er dette at forlange for megen specifikation af en henvisning til en anden aftale, og i øvrigt kan »tjeneste og mandskab« meget vel komme ind under de anvendte udtryk. 1392-traktaten er en alliancetraktat mellem herrerne til Slesvig og Holsten og dronningen af de tre kongeriger Danmark, Norge og Sverige. Den vedrører ikke lensforholdet mellem Danmark og Slesvig, alligevel indsattes for en sikkerheds skyld en klausul om dette.

II

Afhandlingens andendel er betitlet »Fyrster og stormænd i Sønderjylland«. Første kapitel (s. 97-122) beskæftiger sig, i naturlig forlængelse af lensproblematikken, med arveforholdene inden for Schauenburgslægten, så langt som muligt dog kun for Sønderjyllands vedkommende. Ordningen efter grev Adolf af Pløns død i 1390 er derfor i hovedsagen henlagt til ekskurs III bag i bogen. Det påvises, at grev Claus både besad panterrettigheder, f.eks. siden 1340 del i Gottorp, og arverettigheder, som må have været begrundet med hans forholdsvis nære slægtsskab med den sidste sønderjyske hertug af Abelslægten, hertug Henrik. Grev Claus døde i 1397 og overlevedes kun af en datter, Elisabeth, enke efter tronprætendenten kong Albrecht af Danmark. Hans død blev signalet til et fantastisk slagsmål mellem hertug Gerhard og dennes brødre Albrecht og Henrik. Måske noget omstændeligt, men meget skarpsindigt analyserer Esben Albrechtsen striden og dens forudsætninger. 6. oktober 1397 havde Gerhard sejret ved Elisabeths og adelens hjælp eller i hvert fald velvilje. Det sønderjyske landsting bevidnede da, at Elisabeth ikke blot havde skødet ham alle sine arve- og panterrettigheder i hertugdømmet, men at hun også erkendte at have pantsat ham alle sine rettigheder for 400.000 mark sølv, som hun havde modtaget af ham! Herefter var der unægtelig intet at arve efter Elisabeth for Albrecht og Henrik. Selv i nutiden vil det være svært at finde fingerede pengesummer af den størrelse, som det sønderjyske landsting i 1397 mente at burde bevidne.

I øvrigt er aktørerne i afhandlingens andendel, når undtages et kortere kapitel om Slesvigkirken, først og fremmest den holstenske adel i Sønderjylland. Hermed får andendelen en helt anden karakter. Hvor undersøgelsen hidtil har drejet sig om få personer, få begivenheder og få kilder, gælder nu det modsatte. Det er endvidere klart, at præses nu befinder sig på langt mere jomfruelig jordbund, det væsentligste forarbejde der foreligger er hans egen afhandling om den holstenske adels indvandring til Sønderjylland indtil 1375⁷. Undersøgelsen bærer i øvrigt stærkt præg af at være en fortsættelse af denne tidligere adelsundersøgelse; det er de til Sønderjylland indvandrede holstenske adelsmænd, det drejer sig om. Præses vedgår selv i indledningen, at den danske adel måske burde have været behandlet, men undskylder sig, for så vidt med rette, med, at afhandlingens emne er herredømmet over Sønderjylland, og i dette hav-

7. E. Albrechtsen: Den holstenske adels indvandring i Sønderjylland i det 13.-14. århundrede. *Hist. Tidsskr.* 1974, s. 81-152.

de de sønderjyske herremænd ingen part. En væsentligere anke er i mine øjne den manglende behandling af adelen i Holsten.

I

Inden jeg går nærmere ind på adelen, et par ord om de faciliteter, forfatteren stiller til rådighed for læseren i denne bog. De er mange og næsten alle fortræffelige. Alle de anvendte oplysninger om den holstenske adel i Sønderjylland kan således findes i bilag 1, der omfatter de holstenere, som forfatteren har vurderet som *bosatte* i hertugdømmet ifølge kildematerialet fra perioden, og bilag 2-4 giver kortfattede referater af de vigtigste diplomer, hvori de ledende adelsmænd figurerer. Afhandlingen er forsynet med lange og gode kildecitater enten i teksten eller i noterne, som der heldigvis er blevet råd til at anbringe under siden. Registret indeholder et fortræffeligt sagregister, hvor f.eks. samtlige traktater og endog de enkelte procesindlæg fra 1413, 1423 og 1424 kan slås op. Der er seks stamtavler i bogen, og endelig er der tre kort, som absolut hæver sig over standarden i dansk historisk litteratur, omend de ikke er udarbejdet helt med fornøden omtanke. På kortet s. 153 over krongodset på Valdemar Sejrs tid er således Als medtaget på kortet, til trods for at øen ikke hørte til hertugdømmet⁸. Kortet s. 214 angiver herredsgrænserne uvist hvornår, selv om læseren nok kan regne ud, at der er tale om en faktisk fortrinlig præcisering i forhold til Steenstrups kort af de højmiddelalderlige herredsgrænser. Men nu gælder bogen jo tiden op til 1400, og læseren må følgelig lede forgæves efter Tønder og Sønder Rangstrup for slet ikke at tale om Kalvslund herred (som han ikke engang vil kunne finde i Traps Danmark). Kortet s. 141 angiver den holstenske adels ældste besiddelser i Sydslesvig, det formodes at Limbekkerne stammer fra Limbek, Sehesterne fra Sehested osv. Som kortet foreligger, skulle jeg være i stand til at berige denne adelsforskning med endnu et navn: lidt sydøst for Sehested lige nord for Ejderen ligger nemlig landsbyen Dosenrode, hvorfra vel stammer slægten Dosenrode, der allerede optræder i tre breve 1313-15 som forlovere for den sønderjyske hertug. Imidlertid er grænsen til Holsten forkert aftegnet, fordi et kortforlæg, der aftegner den gamle Ejderkanal fra slutningen af det 18. århundrede, er fulgt⁹. (Er det i øvrigt

8. Kongeslægtens patrimonium på Als kendes 1245 (Suhm: Historie af Danmark X, s. 964).

9. Til Dosenrodes beliggenhed se Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzog-

ikke en underlig idé at lade floden Ejderen forbinde Vesterhav og Østersø?). Den korrekte grænse findes mig bekendt på herredskortet, der har Steenstrup sø forlæg, og hermed er min opdagelse om Dosenrodeslægten væk.

2

Jeg vender tilbage til det centrale kapitel 2 om den holstenske adel i Sønderjylland. Udgangspunktet er bilag 1, skematiseret i tabel 2 (s. 127f.), som angiver de bosatte holstenere 1375-1404, 57 i tal (repræsenterende 29 slægter, tabel 1, s. 124f.). Disse tal ligger meget tæt på tallene for perioden 1340-1375¹⁰. Kriterierne for bosættelse er besiddelse af jord som ejendom, pant eller len. Rimeligt nok, og nydeligt argumenteret, er også (omend med et tilføjte spørgsmålstejn) medtaget 9 holstenere, som kun kendes fra det landsting, som 6. okt. 1397 bevidnede Gerhards transaktioner. Den nærmere topografiske placering af adelen fremgår af tabel 4 (s. 133), som viser nogle kraftige forskelle mellem de to perioder. Man gør imidlertid klogt i at mærke sig forfatterens egne betæneligheder ved at konkludere noget på grundlag af disse forskelle.

Min umiddelbare reaktion på tabelopstillingerne her og senere i kapitlet om følge og råd er, at jeg ville ønske, præses havde været lidt mere forsigtig med at lægge tal sammen. Én ting er, at tabel 2 (s. 128) over den bosatte holstenske adel anfører 57 personer, mens tallet i den topografiske tabel 4 (s. 133) løber op til 63. Ved at gennemlæse noten (nr. 11) til tabel 4 forstås det, at Henneke Limbek på Tørning indgår i tre af tabelens deltal (fordi han havde ejendom i tre af de topografiske områder, tabellen opdeler i), og at 4 andre adelsmænd figurerer to gange. Hermed er de 57 bosatte personer = de 63 godsejere. Mere generende er det, at i begge tabeller brødre eller fader og søn, som sidder på samme ejendom, tælles for flere personer og ejere. Det gælder f.eks. for Hartvig og Wulf Pogwisch, fader og søn, som havde part i Grødersby og Paverød i Angel (hvortil der i øvrigt var adskillige andre ejere eller arvinger), for brødrene Emmeke, Hartvig og Iver Limbek, som 1391 solgte Mårkær i Angel, og for brødrene Volrad og Hartvig Knoop, som boede på en gård i Borne

---

thümer Schleswig, Holstein, Lauenburg ... IV (1840), s. 401; endvidere Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte für das Jahr 1824, Heft III, s. 63 og 65f. Jeg takker dr. phil. Jens E. Olesen hjerteligt for disse henvisninger.

10. Hist. Tidsskr. 1974, s. 109-15.

sogn i Angel. Hvis vi fjerner de overflødige, reduceres antallet af holstenerne i Angel fra 16 til 12. I hvert fald vil jeg stærkt advare imod, at tabellerne citeres og bruges ukommenteret. – Et grotesk eksempel på præses' sammenlægning af tal repræsenterer tabel 12 (s. 191f.) om fyrsternes råder, hvor han lægger tal sammen, som overhovedet ikke kan sammenlægges, nemlig de råder der optræder i 16 forskellige breve, men af hvilke mange er gengangere. Der fås herved 77 råder, dvs. ca. det dobbelte af det antal personer, nemlig 37, som nævnes i brevene.¹¹

Måske vigtigere end denne kritik – som ikke rammer så hårdt, fordi Albrechtsen ikke bruger disse sammenlagte tal i den videre argumentation – er det at se på de af præses valgte kriterier for bosættelse. Alle, som var i besiddelse af jord i Sønderjylland, anføres som bosatte i landsdelen, men realiteten er formentlig, at flere af dem boede i Holsten og blot havde lidt gods i hertugdømmet. Det gælder ifølge s. 126 førnævnte Pogwischer, men hvor mange flere det gælder, kan ikke vides, fordi den holstensk-holstenske adel ikke er nærmere undersøgt. At Henning Meinstorp, indsat af Valdemar Atterdag som lensmand på Sønderborg m.v. i 1375, er medtaget, forekommer en oplagt urimelighed¹². Først på s. 180, i en anden sammenhæng, opgøres resultatet af bosættelsesundersøgelsen med rette som følger: »For at udtrykke det helt præcist så viser tabel 2 kun at maksimalt 57 personer ved en eller flere lejligheder har været knyttet til Hertugdømmet«.

Når denne kritik er fremført, vil jeg afsluttende fremhæve, at Esben Albrechtsens undersøgelse, så vidt jeg kan bedømme det, i hovedsagen rammer rigtigt, og at de konkrete oplysninger alle er korrekte.

Efter bestemmelsen af den holstenske adel i Sønderjylland følger et afsnit om adelens jordegods som jeg skal kommentere kortfattet. Der tages »i mangel af nyere undersøgelser udgangspunkt i H.N.A. Jensens klassiske topografi over Angel fra 1844. Efter hans opfattelse har adelens besiddelser ved midten af det 13. årh. været ret små. Stormændene selv boede i landsbyerne blandt bønderne, men deres gårde plejede at være befæstede«. Agrarhistoriker er præses ikke. Jensens problemformulering

11. Side 156 lægges tallene for bosatte 1325-40 og 1340-75 sammen, uanset at 8 personer er gengangere!

12. Han var af holstensk adel, men nævnes vistnok som hertug Erik af Sachsen-Lauenburgs forlover 10/8 1360, ejede gods på Lolland 11/9 1368, var fremtrædende medarbejder for kong Valdemar i dennes sidste 7-8 år og blev forlenet med Sønderborg, men støttede som andre tyskere på Lolland senest 9/1 1377 meklenborgerne (MUB 10972), traffes herefter sa.m. hertug Adolf af Pløn, men tilbragte sit otium på Lolland (Rep. Dipl. 1.r. 3705).

er forældet, udsprunget af en udbredt opfattelse i det 19. årh., som forestiller sig en kontinuerlig udvikling fra små hovedgårde og godser, vokset ud af et oprindeligt urgermansk »demokratisk« samfund, og frem til et storgodssystem¹³. Det er muligt, at der ikke på sønderjysk materiale (herunder den indfødte sønderjyske adels og gejstlighedens besiddelser) kan etableres tilstrækkelig viden om agrar- og godsstruktur – og heller ikke på holstensk materiale, men så burde moderne dansk og tysk agrarhistorisk forskning være inddraget. Vi ville så have sluppet for at læse adskillige sider om, at de holstenske stormænd slog sig ned i landsbyer, og præses ville have indset, at hans brug af ordet gods (Gut) er aldeles forvirret og forvirrende for danske læsere. Værst er det side 154-55, hvor det ikke er muligt at se, hvornår der menes hovedgården/herregården og hvornår der menes herregården plus fæstegodset, altså det samlede gods-kompleks¹⁴. Jeg skal medgive, at når det diskuteres, hvorvidt godserne var befæstede, er det selvfølgelig klart, at præses hermed tænker på herregårdene, blot er det altså ikke dansk sprogbrug han betjener sig af. Noget andet er, at man kan undre og ærgre sig over, at hele denne H.N.A. Jensen-problematik behandles, det tjener intet formål i helheden.

Som et indskud i jordegodsafsnittet (s. 148-54 og s. 165f.) møder vi en særdeles værdifuld undersøgelse vedrørende den holstenske adels besiddelser og det tidligere krongods. Dette gods kendes bl.a. fra Kong Valdemars Jordebog, og der gives en nyttig opstilling med tilhørende kort over det s. 152-53 (ingen af dem dog helt fejlfri)¹⁵. Det demonstreres herefter klart, at grundlaget for den holstenske højadel i Sønderjylland var besiddelsen af tidligere krongods, altså overtagelse af hertugmagtens indtægter. Faktisk kan kun et enkelt større gods Mårkær ikke rubriceres som tidligere hertugelig eller kongelig ejendom.

Kapitlet om den holstenske adel afsluttes med en udskillelse af højadelen. Hertil bruges den tilvejebragte viden om deres godsbesiddelse, hvor-

13. Historikernes opfattelse af den ældre og ældste middelalders samfund er jo ikke distraheret af noget større kildemateriale og domineres derfor i ekstra stærk grad af historikeregens egen tid og dens skoler. Med relevans for danske og tyske forhold se herom nu Helge Paludan: *Vor danske Montesquieu* (Historie. Jyske Saml. 1980); endvidere Anne K. G. Kristensen: *Frie bønder i tidlig europæisk middelalder* (Hist. Tidsskr. 1980).

14. I det tyske resumé skelnes der derimod klart mellem Burgen und Edelhöfe og Grundbesitz.

15. Valdemar Sejrs Hedeby er på kortet placeret på stedet for vikingetidens Hedeby, men er = middelalderbyen Slesvig. I tabellen skal under lokalitet 18 37 rettes til 32 (se Sv. Aakjær: *Kong Valdemars Jordebog II*, s. 567). Jordværdien af nr. 27 er 1 mr. guld. Nr. 30, Varnæs, burde på kortet vel have været angivet med signaturen for patrimonium?

under pantelen, og deres pengetransaktioner, hvortil føjes familieforbindelser, herunder giftermål, endelig brugen af riddertitel. Det påpeges, at det sidste kriterium skal anvendes med varsomhed, og der bringes flere stamtavler, som forøger vor viden; til disse hører to ekskursor. På det således etablerede grundlag udskilles en række slægter som højadel, vigtigst Ahlefeldt, Limbek, Rønnow og Krummedige.

3

Efter kapitlerne om fyrsterne og om adelen følger logisk kapitel 3 (s. 179-247) om hertugmagtens forvaltning, det vil sige først og fremmest en undersøgelse af, hvilke adelsmænd der optrådte som fyrsternes mænd, hvad enten de flokkedes omkring fyrsten eller de sad på hans slotte.

Som betegnelse for de mænd, fyrsterne omgav sig med, og som vi kender som brevidner og garanter, bruger Esben Albrechtsen ordet »følge«. Termen er vist valgt i mangel af bedre, men er et udmærket og praktisk udtryk. Af de 57 holstenere, som antages bosatte i Sønderjylland, ses halvdelen, 29, at have deltaget i styret af hertugdømmet, de 13 af dem dog kun ved det store møde på Urnehoved i 1397, hvor selv dansk-sønderjyske adelsmænd deltog. 3 andre deltog kun ved en enkelt lejlighed, så tilbage bliver 13, først og fremmest Ahlefeldterne, drosten Johan v. Thinen, Siefert Dosenrode, Claus Kerl Rønnow og Henneke Limbek. Sidstnævnte skal jeg vende tilbage til.

Den videre undersøgelse viser, at også holstensk adel uden påviselig tilknytning til Sønderjylland deltog i styret, og omvendt, at de sønderjyske holstenere også fungerede i Holsten. Uanset vanskelighederne ved at bestemme adelens bosættelse helt sikkert – forfatteren peger på side 180-81 meget præcist på usikkerhedsfaktorerne i sit materiale – er konklusionen sikker: den indflydelsesrige del af den holstenske adel deltog i afgørelser både nord og syd for Ejderen.

Undersøgelsen af fyrsternes råder (s. 189-201) får særlig interesse, fordi præses for én gangs skyld ikke kan undgå at medtage Holsten. Uanset bopæl deltog råderne i afgørelser vedrørende forhold i nord som i syd, og det fremhæves, at de forskellige fyrster af det rensborgske hus brugte de samme råder. Antallet af adelige råder i 1390'erne sættes så højt som 33, men kan endda have været lidt større idet de fleste af de blot 14 breve kun anfører få råder, og den største liste er på 10 mand.

Med rette påpeges det, at råderne var fyrsternes råder og ikke nogen selvstændig korporation (s. 196ff.) Carstens har fremhævet den løse orga-

nisering for tiden før 1350, Albrechtsen påviser, at der ikke skete nogen større ændringer heri. I de fleste tilfælde optræder råderne blot som vidner for fyrsten, undertiden træffes en beslutning efter deres råd, i reglen er blot nogle få til stede, ikke altid betegnes de explicit som råder.

På to punkter vil jeg gerne kommentere fremstillingen, dels vanskelighederne ved at bestemme, hvem der var råder, dels spørgsmålet om grev Adolf af Pløns råder.

Af bilag 4 over fysternes råder (s. 317) fremgår, hvor usikkert det er at bestemme råderne¹⁶. I kilde 3 og 4 hedder det, at afgørelsen er truffet efter råd af vore råder. I slutningen af de to breve anføres som vidner nogle adelsmænd, som formentlig er identiske med råderne, men det behøver ikke nødvendigvis gælde alle vidnerne. Et lidt andet problem foreligger i kilderne 8-11 og 14, der typisk er formuleret som den sidste, hvor det hedder, at »til stede var vore kære tro mænd og rådgivere, hr. Siefert Dosenrode, hr. Henrik von Ahlefeldt, riddere, hr. Nicolaus Becker vor skriver, Eggert Kule vor foged på Gottorp og mange gode folk«. Problemet er, om de fire specificerede personer betegnes både som mænd og rådgivere eller om de deles i to grupper, eventuelt således at betegnelsen mand dækker alle fire, betegnelsen råd kun de to første, som givetvis var råder. Den dårligste kilde er nr. 5, hvori begge problemer findes.

Sammenfattende herom skal jeg sige, at jeg ikke tror, at bestemmelsesproblematikken kan løses på slesvig-holstensk materiale. Det går imidlertid ikke meget bedre til i Danmark. Præses antager, at udviklingen af rådet var længere fremme her, og det er da rigtigt, at rigsrådet med kong Valdemars bemyndigelse optrådte på egen hånd 1369-70 og handlede selvstændigt ved tronskiftet efter ham. Men for dronning Margrethes og Erik af Pommerns tid løber dansk forskning ind i nøjagtig de samme problemer som den holstenske. Kildematerialet i Danmark er dog så meget større, at sikrere resultater ville kunne nås.

Det andet spørgsmål gjaldt Adolf af Pløns råder. Det hedder s. 195: »Så vidt jeg kan skønne kan man ikke påvise et særligt råd som var forbeholdt ham og hans territorium«, og lidt senere: »Dette passer udmærket sammen med det forhold der er så veldokumenteret fra 1390'erne, at den samme personkreds af råder optrådte sammen med de forskellige fyrster i Slesvig og Holsten«. Argumentet er ikke meget værd, eftersom Adolf døde 26. januar 1390. Helt kategorisk er sammenfatningen s.

---

16. Glemte er et brev af 6. feb. 1391.

200: »Heller ikke hvis vi inddrager den plønske del af Holsten er der nogensinde tale om sideordnede råd«.

Hvis præses blot mener, at der ikke eksisterer to selvstændige rådsinstitutioner, har han (som han påviser s. 195) ret, men han har ikke ret i, at grev Adolf brugte de samme råder som Rendsborgerne. Det eneste brev, der er medtaget for Adolf (18/10 1383; se tabel 14, s. 194) bekræfter ikke hans tese. 3 af de 4 dér nævnte råder er ifølge tabellen ikke tilknyttet de andre fyrster, og den fjerde blev det først efter Adolfs død!

Der findes imidlertid mange flere breve som kan belyse grev Adolfs omgangskreds. Der er 7 flere, hvor hans råd eller rådgivere anføres, omend i dem alle på samme vis som i bilag 4's kilde 3 og 4, dvs. at navnene på personerne først anføres i vidnefortegnelsen til sidst¹⁷. Af brevenes opbygning følger givetvis, at ikke alle de anførte personer kan betragtes som råder, men antallet af råder kan dog med sikkerhed udvides fra de 4, som præses har medtaget, til 9. Hvis undersøgelsen herefter suppleres med en betragtning af, hvem der i øvrigt hyppigst optræder for grev Adolf som vidner eller garanter¹⁸, træffer vi de samme 9 personer samt Johan Breide Berner, som også var med i rådsbrevet af 4/7 1386, blot ikke i vidnelisten, men som Adolfs medbesegler, fordi brevet omhandlede hans eget gods.

	18/10 1383	Med råd ... vidner	Til tro/hånd Vidner
Godskalk Kege Rantzau		2	2
Valdemar Breide Rantzau		6	5 ³
Henrik v. Siggem	1	3	7
Didrik Høken		3	3
Ove v. Siggem	1	1	2
Johan Breide Berner		1	3
Volrad Aschehoug	1	4 ²	7
Bertram Kule		2	2
Johan Kule	1	2	5
Volkin Passow		1	2

1. Er medudsteder af 4/7 1386.

2. Incl. 13/5 1381, hvor han vidner i grevens brev, som er udstedt med råd og fuldbyrd af vore tro mænd.

3. Er en af de agerende i brevet af 15/11 1386 og følgelig ikke vidne i det.

17. Schleswig-Holst. Reg. u. Urk. 1376 13/7, 1377 1/2, 1380 16/5, 1385 27/10, 1386 4/7, 1388 24/6 og 1389 13/7.

18. Jeg har (lidt tilfældigt) taget 10 breve: 1376 20/1 og 2/11, 1379 2/3 og 23/4 og 16/8, 1382 4/11 og 13/11, 1384 21/2, 1386 25/11 samt 1388 25/1. En gennemført analyse vil naturligvis kræve en nærmere kommentering af *samtlig*e personer, der optræder sa.m. de forskellige grever.

Mens det ikke volder vanskeligheder at indcirkle grev Adolfs mænd, haves der ikke ét brev før 1390, som anfører Rendsborgernes råder. I det hele taget findes der overleveret meget få breve udstedt af eller til Rendsborgerne. Bedst er et brev af 30/5 1386 udstedt af grev Claus og hertug Gerhard de fidelium nostrorum consilio, hvor vidnerne er Bent Ahlefeldt, Hartvig Heesten, Hartvig Pogewisch og Claus Ahlefeldt, samt et brev af 14/10 1384, hvor til tro hånd for grev Henrik anføres Johan v. Thinen, Burchard Krummedige, Siefert Dosenrode, riddere, samt Ulf og Volrad Rixtorp, Siefert Dosenrode, Grade Rønnow, Markvard Wulf, Detlev Wensin og Detlev Walstorp¹⁹. De to breve er imidlertid nok til at fortælle os, at Rendsborgerne – selvfølgelig – omgav sig med andre mænd end Pløngreven²⁰. Denne iagttagelse bekræfter og udvider rækkevidden af Albrechtsens formulering om, at råderne var fyrsternes råder og ikke nogen selvstændig korporation.

Bestemmelsen af de to greveliniers mænd muliggør en forståelse af, hvordan delegationen fra »de holstenske herrers råd« 31/5 1387 til Lybek var sammensat. Præses har fremført netop dette brev som bevis for, at der kun var tale om ét råd under flere herrer (s. 195). Dette er i princippet sikkert rigtigt, men delegationen var udvalgt med omhu. Den bestod af Bent Ahlefeldt, Hartvig Heesten og Detlev Walstorp, dvs. 3 af Rendsborgernes råder, og af Valdemar Breide Ranzau, Henrik v. Siggem og Johan Breide Berner, dvs. 3 af grev Adolfs råder. Det turde være karakteristisk, at det første fyrstebrev vi kender efter grev Adolfs død, et brev af 12/3 1390, hvorved grev Adolfs søster Beke frasagde sig al arv efter ham til fordel for grev Claus og hertug Gerhard, er bevidnet af næsten de samme 6 råder. Kun var Hartvig Heesten erstattet af Claus Rathlou.

Det sidste punkt, jeg skal tage op, er lensmændene, specielt de nordslesvigske. Med rette er et stort afsnit i afhandlingen helliget disse (s. 212-47). Som præses skriver, var det af afgørende betydning, om fyrsten kunne regne med loyale slotshovedsmænd. At de sidste sønderjyske hertuger af Abelslægten ikke havde kontrol med Gottorp len, dvs. hele Sydslesvig incl. Flensborg, er uden videre klart, idet området ikke blot var pantsat, men pantherren jo var de holstenske grever. Men heller ikke i det nordslesvigske område havde hertugerne ordentlig kontrol, såvel hovedlenet Tørning ved Haderslev som Trøjborg i Vestslesvig og Lundtoft hd. i Østslesvig var pantsat til Limbekkerne, Haderslev var senest 1372 i

19. Til dels anvendeligt er også brev af 4/6 1389.

20. Volrad Rixtorp nævnes dog 25/1 1388 til tro hånd for grev Adolf.

grev Adolfs besiddelse, og adskillige sogne rundt omkring var i forskellige panteherrers magt. Hvad der var tilbage til hertugmagten – Sønderborg, Åbenrå, Tønder – overtoges af Valdemar Atterdag i hans sidste år. Afhandlingen giver en detaljeret analyse af de enkelte lens historie fra begyndelsen af 1370'erne frem til 1404. De holstenske grever overtog hurtigt kontrollen med Nordslesvig efter 1375, kun i Haderslev forsøgte dronning Margrethe at sikre sig en position, men tabte den i 1378. Det er præses' store fortjeneste, at han så klart påpeger, at Schauenburgerne frem til 1404 ikke fik forbedret landsherrens stilling i Nordslesvig i forhold til de gamle hertuger. Ikke ét af de større pantelen blev indløst, og hvorvidt Rendsborggreverne nogensinde kom i sikker besiddelse af Tønder og Haderslev, synes også tvivlsomt. I Tønder herskede hertug Adolf, og Henneke Limbek havde et pant i lenet; i Haderslev havde dronning Margrethe og Henrik Ahlefeldt panterettigheder. Når hertil føjes, at grev Claus' datter Elisabeth sad med Åbenrå som livgeding, er det forståeligt, hvorfor hertugmagten ved Gerhards død hurtigt gerådede i voldsomme vanskeligheder.

Jeg skal kommentere et par detailforhold nærmere centreret omkring kejser Karl IV's to breve til danske slotshøvedsmænd 12. sept. 1377 og omkring Henneke Limbek på Tørning. De enslydende breve (som er nærmere behandlet s. 26-29) var rettet til henholdsvis sønderjyske og nørrejyske lensmænd og til lensmænd på Fyn, Tåsinge, Langeland, Lolland, Falster og Møn. Kejseren befalede lensmændene at indfinde sig for hans domstol for at svare til hertug Albrecht af Meklenborgs klage over, at de forholdt sønnesønnen hans ret som arving til det danske rige efter kong Valdemar. Brevene afspejler naturligvis den politiske situation mellem Danmark og Meklenborg på udstedelsestidspunktet. Erich Hoffmann har imidlertid påpeget, at den sønderjyske lensmandsliste synes at passe bedre på situationen kort efter Valdemars død, et synspunkt Esben Albrechtsen har tilsluttet sig. Det er da også sikkert, at flere af lensmændene var udskiftet eller havde skiftet loyalitet før 1377. Men der er grund til at advare imod, at præses strammer dateringen af listen til efteråret 1375, for på det lollandske slot Ålholm var lensmanden ifølge kejserens brev og i de følgende år landsdommeren Niels Thomsen, men endnu 14. august 1376 Henning Schacht²¹.

Der er imidlertid et andet forhold, som er nok så interessant. Det er jo en fremragende liste over danske slotte og slotshøvedsmænd vi her får,

21. Eline Gøyes Jordebog, s. 96 og 112; Hanserec. II, s. 146. Lensmandslisterne er nærmere analyseret af A. Bøgh i anf. arb.

selv befæstningsanlæg, som knap burde kaldes castra og i hvert fald ikke var hovedlen, medtages: i Nørrejylland således nogle af Valdemar Atterdags sidste erhvervelser fra adelen som Rugtved, Trudsholm og Bjørnholm, på Fyn Fåborg, på Lolland Grimmelstrup, i Sønderjylland Trøjborg og Søgård. Herefter er der grund til at spørge, hvorfor Haderslev, Tørning og Kolding samt på Fyn Næsbyhoved og Ørkil mangler?²²

Den brug præses gør af den sønderjyske del af lenslisten s. 215-17 er efter min opfattelse skæv. Med henvisning til, at kejseren i brevet taler om, at borgene tilhører konge og rige med umiddelbar ret, mener præses, at pantelen som Trøjborg egentlig ikke burde være medtaget. Det er en forkert problematik, kravet drejer sig om slotshovedsmændenes loyalitet. Derfor henvender det jyske brev sig ikke til Henneke Limbek på Tørning, han havde allerede i januar 1376 lovet meklenborgerne støtte med 50 mand, og den manglende henvendelse til lensmændene på Kolding, Næsbyhoved og Ørkil kan meget vel skyldes, at der sad meklenborgske tilhængere der. I hvert fald havde Bent Ahlefeldt indtil 1389 et stort pant i Næsbyhoved²³, og ifølge hanseatiske klager vrimgede det i 1377 med sørøvere ved Fyn, som opererede med Ny Lindholm ved Børgense som base²⁴. Henning Ketelberg, i 1370 og 72 bevidnet som lensmand på Ørkil, stod ganske vist endnu 31. dec. 1375 på det danske rigsråds side, men halvanden måned efter var både han og Bent Ahlefeldt gået over til meklenborgerne²⁵.

Jeg skal ikke elaborere denne tese yderligere. Den er i detaljerne ikke særlig sikker²⁶. Men det bør pointeres, at Karl IV's breve er udstedt til fordel for den meklenborgske tronprætendent i Danmark og vedrører hans krav på arven efter Valdemar Atterdag. I den sammenhæng spiller det ingen rolle, at Trøjborg, og at Søgård eller rettere det tilliggende Lundtoft hd., var pantelen, og ej heller, at Lyder Limbek på Søgård havde erklæret borgen åben for holstenerne²⁷.

22. At også Hindsgavl savnes, skyldes vel, at lensmanden var Skarpenberg på Hønborg, som anføres. Skive savnes også, men her ved vi, at lensmanden var den samme som på Hald, som anføres.

23. Rep. Dipl. nr. 3725. Se i øvrigt om Næsbyhoved Æ. Archivreg. I passim.

24. Hanserec. II, s. 157f. og III, s. 81.

25. Rep. Dipl. nr. 3078 og 3082. Hans forlening i 1375 er noget usikker: han var 1374 lensmand på Ålborg (Suhm XIII, s. 875), men var 31/12 1375 medlem af den nyudnævnte særlige kommission for Fyn, hvis 6 andre medlemmer alle havde tilknytning til øen.

26. Når kejserbrevene nævner lokaliteter som Hagenskov og især Kærstrup og Grimmelstrup hænger det nok sammen med, at det var besiddelser, der var gået tabt for Bent Ahlefeldt.

27. Lyder Limbek anføres endog som holstensk besegler i Grevesmühlen. – Når Haderslev

Den anden detalje gælder Henneke Limbek på Tørning. Han er en fascinerende figur. Præses har ret i at fremhæve pantelensmændenes uafhængighed, og det gælder om nogen for Henneke Limbek. Med god grund fylder han tre sider i det store bilag 1 om den holstenske adel i Sønderjylland, tre gange så meget som nogen anden. Jeg har flere gange berørt hans aftale januar 1376 i Grevesmühlen med meklenborgerne. Alliancen holdt længe, endnu i maj 1380 modtog Henneke Limbek 1000 mr. lybsk af meklenborgerne og kaldte i brevet, som han burde, tronprætendenten *kong* Albrecht af Danmark. Kontantydelsen var forårsaget af, at meklenborgerne havde lovet ham Skanderborg i pant for 2000 lød. mr. (ikke mr. lybsk som præses synes at mene), men jo ikke havde været i stand til at indfri deres løfte. Hans fortsatte tilknytning til Meklenborg fremgår af, at han 1389 (25/11) og 1391 (25/5) optrådte til tro hånd for tronprætendentens enke, Elisabeth, dvs. grev Claus' datter.

Påfaldende er også Henneke Limbeks rolle i Tønder og Ribe. Øjensynlig som herre over Tønder slot tog han 1. sept. 1376 Løgum kloster i sin beskyttelse, idet han samtidig lovede klostret ikke at plage det med arbejde, beder eller skatter. Hvad eller hvem gjorde Henneke Limbek fuldmægtig til at optræde som landsherre? 1378 (15/9) er han bevidnet som hovedsmand på Riberhus (og dvs. også Varde), hvor han sad til sin død 1404; han havde dermed genetableret en position, som allerede havde været hans faders, Claus Limbeks. Men at det skulle være dronning Margrethe, som forlenede ham med Riberhus, turde være højst tvivlsomt.

Efterhånden som meklenborgernes stjerne blegnede, og idet Schauenburgerne og Margrethe nærmede sig hinanden for at forsones i 1386, kunne Henneke Limbek ikke opretholde selvstændigheden i samme omfang. Da han i 1388 indbød borgerne i Brehmen til at komme til Ribe for at handle, skete det ifølge en beslutning af de holstenske grever og Margrethe om at håndhæve Ribes stabelret. Men han forblev herre over slotte såvel nord som syd for den dansk-slesvigske grænse. Præses har peget på, at Henneke Limbek ikke var holstensk råd og ikke deltog i styret af Holsten. Jeg skal tilføje, at vi heller aldrig træffer ham i hertugens følge i Sønderjylland. De to lejligheder, hvor han figurerer i hertugens breve, var han som nævnt Elisabeths mand. Der er for så vidt ikke grund til at undre sig over, at han, den mægtigste herremand i Sønderjylland, aldrig blev ridder. Han sad som herre over en dansk-slesvigsk græn-

---

ikke er med, må det skyldes, at den ikke hører til arven efter Valdemar Atterdag. Den tilhørte allerede 1372 grev Adolf og i øvrigt enkehertuginde Kunigunde.

sestat fra kyst til kyst. H. V. Gregersen har givet den gode forklaring på den manglende ridderværdighed, at ridderslaget forpligtede modtageren over for den, der tildelte det²⁸. Henneke Limbek optræder aldrig i den sønderjyske hertugs eller den danske konges følge²⁹.

III

Jeg skal til at afrunde. Dagens disputats behandler et lille land i en kort periode. Det ville dog være en fejltagelse at tro, at den ikke spænder over et ganske bredt felt, emnet er både politisk historie og institutions-, administrations- og adelshistorie. Kan man som opponenter gribe sig selv i at have ønsket endnu flere aspekter eller en længere periode inddraget, bør man nok i stedet prise præses for, at han – i modsætning til adskillige andre – har skrevet en bog af overkommeligt omfang. Og en bog, der er venlig over for læsere og opponenter. Den er skrevet i et godt og klart sprog, og forfatteren tager sig plads til at gennemføre og forklare sine ræsonnementer omhyggeligt. Kildedokumentationen er omfattende og redelig, både i henvisninger og kildeuddrag og som oversigter i bilagsform. Det er denne læservenlighed og redelighed hos forfatteren, som tillader en opponenter – ud fra bogen – på nogle punkter at danne sig en opfattelse der afviger fra forfatterens.

Jeg har, som det vil have fremgået, nogle indvendinger imod afhandlingen. Det falder i øjnene, at kærnen i bogens større andendel er problematikken om den holstenske adels indvandring. Og så vigtigt dette end er i sig selv og for afhandlingens proklamerede sigte, analysen af herredømmet over Sønderjylland, og så mange resultater der her end nås, må det siges, at den stærke fokusering på Sønderjylland, og her atter specielt på denne adel, medfører skævheder. Tillad mig et lille eksempel: Præses konstaterer, at de holstenske indvandrere foretrak at slå sig ned i det frugtbare Østlesvig, »mens midterlandets ringere jord ikke i særlig grad har lokket« (s. 135). Denne så sikre konstatering er imidlertid temmelig intetsigende. Hvor boede den sønderjyske adel, og hvor boede bønder-

28. H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland (1974), s. 130, jf. 128-29.

29. På et punkt tror jeg præses overvurderer Henneke Limbeks betydning. Han mener, at Johannes Thomesen (Lindenov), eneste sønderjyske ridder i 1397, kom frem takket være sin tilknytning til Henneke Limbek. Men Johannes Thomesen var dansk vidne på 1392-traktaten, lensmand på Kolding, fik formentlig ridderslaget i Kalmar 1397 og var 15/11 1405 vistnok dansk rigsråd.

ne? Jeg føler mig temmelig overbevist om, at deres præferencer var de samme som holstenernes.

En anden indvending gælder præses' trang til kvantificering. Den er udsprunget af et prisværdigt ønske om at få fast grund under fødderne, men fører til flere ejendommelige sammentællinger. Først og fremmest egner materialet sig imidlertid ikke til kvantificering, kildegrundlaget er for ringe. Det er af begrænset værdi at få at vide, at den holstenske adel i den behandlede periode såvel som i den foregående var bosat i hertugdømmet i et antal af ca. 60 personer (s. 177) – i sine mere forsigtige øjeblikke véd præses dog, at vi *kender* 60 personer. Det er vist oplysende, at et eneste brev fra Lolland (2/12 1397) anfører 15-16 dér bosatte tyske adelsmænd!

Når denne kritik er fremført, er det afgørende for mig at fastslå, at præses' arbejde giver os fast grund at bygge på. Det er en bog, der både afrunder og forøger vor viden om en betydningsfuld politisk og politisk-social udvikling. Analysen af Sønderjyllands lensforhold er særdeles vellykket (når bortses fra tolkningen af 1392-kilderne). Det er en overlegen sammenfatning af et ofte diskuteret emne, som må have alle chancer for at blive sammenfatningen. Og undersøgelsen af hertugdømmets interne forhold giver både langt sikrere oplysninger end de formodninger og den delviden, vi før har betjent os af, og bringer meget nyt. Så godt det overhovedet kan lade sig gøre, er dokumenteret, hvilke holstenske herremænd der kendes i Sønderjylland, hvilken rolle de spillede, og hvem der var de ledende. Der er en udmærket udredning af drostembedets historie, og meget mere. Særlig væsentlig forekommer mig konstateringen af fyrstematens svage stilling i Nordslesvig også under hertug Gerhard. Den leverer et bidrag til karakteristikken af fyrstemat og lensmænd i det 14. årh. i det hele taget.

Den sobre og grundige afhandling med de ofte skarpsindige analyser er med rette antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad.